

УДК 355.01:34

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.40>

НЕОБХІДНІСТЬ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ В СУСПІЛЬСТВО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Гнедик Є.С.,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0003-3005-3624
email: evgnedik@gmail.com

Гнедик Є.С. Необхідність правового механізму створення приватних військових компаній як складової реінтеграції в суспільство військовослужбовців.

На підставі аналізу ситуації в Україні щодо кількості військовослужбовців, які мають досвід бойових дій та необхідності їх реінтеграції у суспільство при переході від воєнного до цивільного життя після війни, а також аналізу зарубіжного досвіду, обґрунтовано необхідність розробки в Україні правового механізму створення приватних військових компаній.

Проаналізовано сучасний стан вирішення питання щодо розроблення правового механізму створення приватних військових компаній, зокрема наукові розробки, подані до Верховної Ради України законопроекти та висновки щодо них. Констатовано, що в українському суспільстві та політикумі є розуміння необхідності легалізації діяльності приватних воєнних компаній. При цьому до теперішнього часу не розроблено правового механізму такої діяльності.

При розробці такого механізму особлива увага має бути приділена відповідності діяльності приватних воєнних компаній Конституції України, а також нормам міжнародного і міжнародного гуманітарного права. Мають бути враховані положення підписаного Україною Документу Montreux, Міжнародного кодексу поведінки приватних постачальників охоронних послуг, документів Організації об'єднаних націй та Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

Визнано за доцільне використовувати при розробці механізму створення і функціонування ПВК досвід США, Канади, Німеччини та інших країн, які успішно залучають до роботи в таких компаніях колишніх військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

Зроблено висновок, що створення та функціонування на основі норм міжнародного та міжнародного гуманітарного права приватних військових компаній в Україні з використанням наявного людського потенціалу може стати суттєвим фактором безпеки, забезпечивши при цьому комфортний перехід від військового до мирного життя значної частини українських учасників бойових дій, а також додаткові фінансові надходження до бюджетів України. При цьому недостатньо продумані рішення в цій сфері можуть мати вкрай негативні наслідки. Тож розв'язання непростого завдання створення та функціонування приватних військових компаній потребує серйозних наукових досліджень, які в Україні є вкрай недостатніми.

Ключові слова: приватні військові компанії, правовий механізм, реінтеграція військовослужбовців у суспільство, права людини, міжнародне гуманітарне право.

Hnedyk Ye.S. The need for a legal mechanism for creating attractive military companies as a component of the reintegration of military personnel into society.

Based on the analysis of the situation in Ukraine regarding the number of military personnel with combat experience and the need for their reintegration into society during the transition from military to civilian life after the war, as well as the analysis of foreign experience, the need to develop a legal mechanism for creating private military companies in Ukraine is substantiated.

The current state of developing a legal mechanism for creating private military companies is analyzed, particularly scientific developments, draft laws submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine, and conclusions. It is stated that in Ukrainian society and politics, there is an understanding of the need to legalize the activities of private military companies. At the same time, a legal mechanism for such activities has not yet been developed.

When developing such a mechanism, special attention should be paid to the compliance of the activities of private military companies with the Constitution of Ukraine, as well as the norms of international and international humanitarian law. The provisions of the Montreux Document signed by Ukraine, The International Code of Conduct for Private Security Service Providers, documents of the United Nations, and the Organization for Security and Cooperation in Europe should be considered.

It has been deemed appropriate to use the experience of the United States, Canada, Germany, and other countries, which successfully attracted former military personnel who participated in military operations to work in such companies when developing the mechanism for creating and operating the PMC.

It is concluded that the creation and functioning of private military companies in Ukraine based on international and international humanitarian law using the existing human potential can become a significant factor in security while ensuring a comfortable transition from military to peaceful life for a substantial part of Ukrainian combatants, as well as additional financial revenues to the budgets of Ukraine. At the same time, insufficiently thought-out decisions in this area can have very negative consequences. Therefore, solving the difficult task of creating and functioning private military companies requires serious scientific research, which is highly insufficient in Ukraine.

Key words: private military companies, legal mechanism, reintegration of military personnel into society, human rights, international humanitarian law.

Постановка проблеми. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року кількість військовослужбовців в Україні суттєво збільшилась і за різними оцінками може сягати 1 млн. осіб. Так, у січні 2024 року Президент України Володимир Зеленський в інтерв'ю німецькому телеканалу ARD повідомив, що в українській армії зараз 880 тис. людей [1]. Згідно з даними, зазначеними у PLAN FOR IMPLEMENTATION UKRAINE FACILITY 2024-2027, розробленим Кабінетом Міністрів України у кооперації з Європейським Союзом, кількість мобілізованих до Збройних Сил України перевищить 1 млн. осіб [2].

Після закінчення війни перехід такої кількості військовослужбовців від військової служби до мирного життя може бути досить складним і потребуватиме реінтеграції і реабілітації. Як свідчить досвід країн, в яких проживає значна кількість ветеранів, найбільш комфортним варіантом такого переходу для військовослужбовців, які бажають використати одержані ними навички бойових дій, є подальше їх працевлаштування в приватні воєнні компанії (далі – ПВК). Це дає також значні переваги суспільству, оскільки такі люди є носіями цінного практичного досвіду, який вони можуть передати, їх діяльність в сфері охорони, у тому числі за кордоном в так званих «гарячих точках» є надзвичайно ефективною, що суттєво підвищує рівень захисту бізнесу. При цьому наші захисники матимуть можливість отримувати достойну заробітну плату, держава матиме збільшення податкових надходжень, а також мінімізуються загрози агресивної поведінки з їх боку.

Водночас, чинне законодавство України, на відміну від законодавства США, Канади, Німеччини, Туреччини і багатьох інших країн, не регулює такий вид діяльності, як діяльність ПВК, а створення і функціонування незаконних воєнізованих формувань вважає кримінально караним.

З огляду на викладене дослідження теми є актуальним.

Стан опрацювання. Питання правового механізму створення ПВК у тому числі, з метою реінтеграції в суспільство військовослужбовців, які перебували в зоні бойових дій, розглядалися Ю. Семенюком, Н. Пацурія, В. Лишеньюк, І. Невзоровом, П. Хотенцем та іншими науковцями. Разом із тим, ці питання перебувають в стані наукового опрацювання, переважна більшість досліджень стосується аналізу зарубіжного досвіду або здійснені на рівні постановки проблеми.

Метою статті є обґрунтування необхідності розробки в країні правового механізму створення ПВК для реінтеграції в суспільство військовослужбовців, які перебували в зоні бойових дій та дослідження сучасного стану вирішення цього питання.

Викладення основного матеріалу. В сучасному світі відбуваються суттєві зміни в системі безпеки, функції забезпечення якої перебирають на себе суб'єкти приватного права. Фахівці в галузі безпеки констатують активну та ефективну участь ПВК у протидії міжнародному піратству, а також у зонах конфліктів в Афганістані, Іраку, Лівії, Сирії та інших гарячих точках світу. На відміну від розміщення регулярних військ за кордоном ПВК обходиться дешевше і має низку оперативних переваг [3].

У передмові до Документу Монтрє Пауль Зегер, керівник Директорату міжнародного права Швейцарського федерального департаменту закордонних справ, та Філіп Шперрі, директор з питань міжнародного права та співробітництва Міжнародного комітету Червоного Хреста, зазначили: «Сьогодні приватні військові та охоронні компанії у деяких колах розглядаються як невід'ємна складова воєнних операцій. Після закінчення «холодної війни» попит на приватні військові та охоронні компанії настільки зріс, що зараз існує жвава індустрія приватних військових та охоронних компаній, що надає дедалі ширший спектр послуг, причому в деяких компаніях працює набагато більше 10 000 співробітників. З точки зору масштабу та обсягу послуг, що надаються, приватні військові та охоронні компанії сьогодні є абсолютно новим явищем» [4]. Йдеться як про безпосередню участь у збройних конфліктах за кордоном, так і про надання послуг із навчання військовослужбовців практичним навичкам ведення бойових дій, надання інших консалтингових послуг у цій сфері.

Слід зазначити, що ПВК є одним із найкомфортніших роботодавців для учасників бойових дій, які здійснюють перехід від військової служби до цивільного життя. Про це свідчить, зокрема, досвід США, де за даними Департаменту з питань ветеранів у 2023 фінансовому році проживало 18,1 млн ветеранів [5]. Американська компанія «Constellis», що є однією з найбільших у світі ПВК, на своєму офіційному вебсайті інформує: «Ми є найкращим переходом від військового до цивільного життя. Більшість наших працівників – колишні військові та правоохоронці. Ми цінуємо важливі знання, досвід і потенціал наших ветеранів. У зв'язку зі складним обсягом роботи, яку ми виконуємо, ми завжди шукаємо таланти, що мають військовий досвід, щоб перевершити очікування наших клієнтів» [6].

Нині Україна має найбільшу в Європі кількість людей, які мають досвід бойових дій. Військовослужбовці Сил оборони України, які сьогодні успішно протистоять одній із найсильніших армій світу, мають найцінніший, унікальний для Європи досвід і навички поведінки з сучасною зброєю, поведінки на полі бою, життєзабезпечення в найскладніших умовах збройного протистояння. Усе це, разом із досвідом командирів щодо визначення, розроблення та реалізації стратегії й тактики ведення бойових дій, може й повинно бути використане надалі для захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз, зокрема й шляхом надання послуг ПВК.

Говорячи про переваги послуг, що надаються ПВК, водночас необхідно акцентувати увагу на необхідності належного правового регулювання їхньої діяльності, що має мінімізувати ризики порушення прав людини під час функціонування збройних приватних структур. Це питання було предметом обговорення на 49 зустрічі ОБСЄ «Форум заради безпеки і співробітництва» 17 червня 2020 року. Представник Міністерства оборони України генерал-майор Вадим Скібіцький у своїй презентації підкреслив, що, визнаючи ефективність діяльності ПВК у гарантуванні безпеки, особливо в гарячих точках, необхідно врегулювати їх діяльність в міжнародному праві. Крім того, на його думку, вільний світ має посилити тиск на Росію та інші країни, що ведуть гібридні війни шляхом застосування ПВК та інших воєнізованих організацій [3].

На міжнародному рівні у 2008 році був узгоджений Документ Montreux, учасником якого на сьогодні є 59 держав, в тому числі й Україна. Цей документ є відображенням консенсусу щодо того, що міжнародне право також застосовується до приватних військових та охоронних компаній і що вони не діють у правовому вакуумі [4]. Важливими документами в цій сфері є Міжнародний кодекс поведінки приватних постачальників послуг безпеки [7] та Матеріали п'ятої сесії міжурядової робочої групи відкритого складу з розробки змісту міжнародної нормативно-правової бази, не визначаючи її характеру, що стосується діяльності приватних військових та охоронних компаній [8].

Для України, створення та функціонування ПВК дозволить:

– забезпечити найкращий перехід від військового до цивільного життя учасників бойових дій, які бажають після закінчення війни провадити гідно оплачувану діяльність з використанням набутого досвіду та навичок; такий перехід сприятиме соціально-психологічній реабілітації ветеранів, запобіганню девіантній поведінці з їхнього боку;

– збільшить доходи бюджетів за рахунок сплати ПВК податків та інших обов'язкових платежів, що в умовах повоєнної відбудови України є критично важливим для її успішного розвитку та євроінтеграції;

– підвищить рівень безпеки українського бізнесу, захист життя, здоров'я, власності окремих фізичних осіб, зокрема за межами України в державах із низьким рівнем безпеки.

Таким чином легалізація в Україні діяльності ЧВК, здійснюваної під контролем держави на основі принципу верховенства права, Конституції України, міжнародно-правових норм та законодавства ЄС, має суттєві переваги як для України, так і для ЄС.

На сьогодні в Україні відсутній правовий механізм створення та функціонування ПВК. Відповідно до українського законодавства створення будь-яких збройних і воєнізованих формувань є виключною компетенцією держави. Будь-які інші, крім державних, збройні або воєнізовані формування є незаконними, а за їхнє створення передбачено кримінальне покарання відповідно до статті 260 Кримінального кодексу України.

При цьому, як показує практика, в Україні така законодавча заборона та відсутність державного регулювання в цій сфері переводить цей вид затребуваного бізнесу в нелегальний, який існує за своїми правилами, створюючи загрозу для суспільства. Так, у ЗМІ неодноразово порушували питання про наявність фактичних приватних військових компаній на службі в олігархів, як приклади називали компанії «Охоронний холдинг» бізнесмена Рената Ахметова і «Безпека. Охорона. Гарантія» бізнесмена Ігоря Коломойського [9]. Воєнізовані формування, створені проросійськими політичними силами, брали активну участь у розгоні протестувальників у період Євромайдану в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 років. Так, у місті Харкові таку функцію виконувало проросійське воєнізоване формування «Оплот», створене на базі одного з бійцівських спортивних клубів. Одним із завдань цього формування було повалення державної влади на території міста Харкова і Харківської області та створення проросійського утворення – так званої Харківської народної республіки [10].

В Україні діє закон «Про охоронну діяльність» [11], який регулює господарську діяльність з охорони власності та окремих осіб. Охоронна діяльність віднесена до ліцензійного виду діяльності, а органом ліцензування, що здійснює контроль за її здійсненням, визначено Міністерство внутрішніх справ України. Разом з тим, спектр послуг, які можуть надаватися відповідно до цього закону, є вкрай вузьким порівняно з традиційними видами діяльності ПВК. Крім того, приватні охоронні компанії не мають права носіння та застосування вогнепальної зброї, що суттєво знижує ефективність їхньої діяльності в Україні, де в умовах війни в населення перебуває величезна кількість незаконної вогнепальної зброї.

Останніми роками в українському суспільстві та політикумі проблематика створення правових засад діяльності ПВК активно обговорюється. Цьому сприяла поява в Україні, починаючи з 2014 року, значної кількості колишніх військовослужбовців, які мали досвід бойових дій у війні проти агресії РФ з використанням підтримуваних нею терористів на Донбасі.

Необхідність і доцільність легалізації в Україні діяльності PMSCs обґрунтовано в наукових публікаціях [12; 13; 14], а також зареєстрованих у Верховній Раді України законопроектах. Так, 5 березня 2018 року було зареєстровано проект закону «Про військово-консалтингову діяльність» [15], який 29 серпня 2019 року було знято з розгляду за ініціативою автора законопроекту. 04 лютого 2020 року було зареєстровано новий законопроект «Про військово-консалтингову діяльність» [16], який отримав негативну оцінку Міністерства оборони України як такий, що не відповідає Конституції [17], його подальший розгляд у Верховній Раді України не проводився.

Унаслідок повномасштабної агресії РФ проти України, що триває вже понад два з половиною роки, актуальність розроблення правового механізму створення та функціонування ПВК, насамперед з метою реінтеграції в суспільство сотень тисяч учасників бойових дій, суттєво зросла. 26 квітня 2024 року у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону «Про міжнародні оборонні компанії» [18]. У зауваженнях на цей законопроект Міністерство оборони України зазначило, що «у запропонованій редакції законопроект не узгоджується з Конституцією України, законами України “Про оборону України”, “Про розвідку”, Додатковими протоколами до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, не враховує рекомендацій, викладених у Документі Монтре, поширеному резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 08.10.2008 № А/63/467-S/2008/636, у якому розкриваються питання міжнародно-правових зобов'язань і передових практичних методів держав щодо функціонування оборонної промисловості» [19].

Слід погодитися з тим, що в Україні не проведено наукове дослідження питань конституційності діяльності ПВК, яке мало б показати види діяльності таких компаній, які відповідають Конституції України. Крім того, під час розроблення механізму правового регулювання створення та функціонування таких компаній необхідно, ґрунтуючись на нормах міжнародного права та законодавства ЄС, передбачити дієвий механізм запобігання порушенням прав людини, захисту життя та здоров'я персоналу, в тому числі з використанням механізмів страхування, правові засади використання, зберігання зброї та інших засобів, підстави для її застосування під час здійснення діяльності компаній. Також, на законодавчому рівні мають бути вирішені питання надання психологічної та медичної допомоги працівникам, попередження дискримінації вразливих груп населення та інші. Важливим аспектом є вирішення питань контролю за діяльністю ПВК, функції якого можуть бути покладені або на Міністерство оборони України, або на новостворений центральний орган виконавчої влади, що здійснюватиме таку діяльність. Ухвалення такого закону вимагатиме комплексного підходу щодо внесення змін та доповнень і до інших законів та підзаконних актів.

Викладене свідчить про те, що в українському суспільстві та політикумі є розуміння необхідності легалізації діяльності ПВК. При цьому до теперішнього часу не розроблено правового механізму такої діяльності, який відповідатиме Конституції України, нормам міжнародного права та законодавству ЄС.

Висновки. Створення та функціонування на основі норм міжнародного права та законодавства ЄС ПВК в Україні з використанням наявного людського потенціалу може стати суттєвим фактором безпеки, забезпечивши при цьому комфортний перехід від військового до мирного життя значної частини українських учасників бойових дій, а також додаткові фінансові надходження до бюджетів України. При цьому недостатньо продумані рішення в цій сфері можуть мати вкрай негативні наслідки. Тож розв'язання непростого завдання створення та функціонування приватних військових компаній потребує серйозних наукових досліджень, які в Україні є вкрай недостатніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ARD Mediathek. Interview mit Wolodymyr Selenskyj in voller Länge. URL: <https://www.ardmediathek.de/video/caren-miosga/interview-mit-wolodymyr-selenskyj-in-voller-laenge/daserste/Y3JpZDovL2Rhc2Vyc3RlLmRlL2NhcmVuLW1pb3NnYS8yNzhiZTg3My01NTQwLTQ5MjYtOTdhMy05YjYxZGVkZTllNjg>
2. Програма підтримки економіки. План для реалізації UKRAINE FACILITY 2024-2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua>.
3. Vadym Skibitskyi. Presentation on "Private military companies and their role in modern regional conflicts." URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/en/news/vistup-na-temu-privatni-vijskovi-kompaniyi-ta-yih-rol-u-suchasnih-regionalnih-konfliktah>
4. The Montreux Document. URL: <https://www.eda.admin.ch/eda/en/dfa/foreign-policy/international-law/international-humanitarian-law/private-military-security-companies/montreux-document.html#:~:text=The%20Montreux%20Document%20is%20a,humanitarian%20law%20and%20human%20rights>.
5. U.S. Department of Veterans Affairs. VETERANS DAY 2023. URL: <https://www.data.va.gov/stories/s/Veterans-Day-2023/4gqv-ddx7>.
6. Constellis. Commitment to Veterans. URL: <https://constellis-wordpress-website.azurewebsites.net/careers/veterans>.
7. The Responsible Security Association. The Code. URL: <https://icoca.ch/the-code>.
8. United Nations. Human Rights Council. Fifth session of the open-ended intergovernmental working group to elaborate the content of an international regulatory framework, without prejudging the nature thereof, relating to the activities of private military and security companies. URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/pms-cs/igwg-index/5th-session-igwg-military>.
9. ЧВК в Україні. Мини-армії на службі олигархов. URL: <https://mediavektor.org/16686-chvk-v-ukraine-mini-armii-na-sluzhbe-oligarhov.html>.
10. Что такое «Оплот»: все, что нужно знать об участниках стрельбы в Харькове. URL: https://24tv.ua/ru/oplot_chno_jeto_harkov_chno_stoit_znat_ob_organizacii_oplot_n1224554.

11. Про охоронну діяльність. Закон України від 22.03.2012 № 4616-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17#Text>.
12. Ніно Пацурія, Валентина Лищенко. Перспективи правового регулювання військово-консалтингової діяльності приватних військових компаній в Україні. *Координата. Модернізація господарського законодавства*. 15.11.2023. URL: <https://coordynata.com.ua/perspektivi-pravovogo-reguluvanna-vijskovo-konsaltingovo-dialnosti-privatnih-vijskovih-kompanij-v-ukraini>.
13. Семенюк Ю. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. Серія: Державне управління. Том 31 (70). 2020. № 2. С. 230–234.
14. Невзоров І.Л., Хотенець П.В. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.)*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 212–214.
15. Проект Закону про військово-консалтингову діяльність. № 8093 від 05.03.2018. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63576.
16. Проект Закону про військово-консалтингову діяльність. № 3005 від 04.02.2020. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68041.
17. Урядовий портал. Проект Закону про військово-консалтингову діяльність. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vijskovo-konsaltingovu-diyalnist>.
18. Проект Закону про міжнародні оборонні компанії. № 11214 від 26.04.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44120>
19. Урядовий портал. Проект Закону про міжнародні оборонні компанії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-mizhnarodni-oboronni-kompanii>'.